

6. Viešojo naudojimo ir nuosavybiniai kūriniai

Detaliau susipažinsime su viešojo naudojimo režimu, kai naudotis kūriniais nėra jokių apribojimų, ir nuosavybiniu režimu, kai kūrinio kopijavimą ir naudojimą reguliuoja jo savininkas. Išsiaiškinsime, kodėl ieškantiems nuosavybinių licencijų alternatyvų nepakanka viešojo naudojimo režimo.

6.1. Kai autorių teisių negynė įstatymai

Prieš aptariant programinės įrangos platinimo sąlygas verta prisiminti istorinį kontekstą: kokias teises turėjo autoriai ir kaip formavosi įvairūs autorinių darbų platinimo režimai. Senoviniai autoriniai darbai, perduodami iš kartos į kartą, vadinami tautosaka. Jos platinimo sąlygos buvo „viešasis naudojimas“. Autorius ilgesnį laiką neišsaugodavo jokių teisių į kūrinį. Kūriniai būdavo tik perpasakojami, bet nei įrašomi, nei užrašomi. Klausytojas pirmą kartą girdėdamas kūrinį galėjo nežinoti, ar tai atlikėjo kūrinys, ar atlikėjas jį išgirdo, pavyzdžiui, kitame kaime. Kūrinys nebuvo prekė. Daugelis kūrinų būdavo „naudojami“ savo reikmėms: dainos ir šokiai draugų būryje, dainos ir pasakos motinoms raminant ir ugdant savo vaikus. Tik atlikėjo darbas galėjo būti parduodamas. Pavyzdžiui, samdant vestuvių muzikantus. Vienintelė išskirtinė autoriaus teisė buvo pirmam atlikti savo kūrinį. Viešojo naudojimo režimas buvo visuotinai priimtina nerašyta norma.

6.2. Falsifikavimo pavojai

Vaizduojamojo ar taikomojo meno kūriniai leidžia sudėtingesnius visuomenės susitarimus, nes jie gali būti parduodami ir yra įmanoma nustatyti jų autorystę. Pirkėjas ar užsakovas, nusipirkęs daiktą, tapdavo to daikto savininku. Tačiau ir pirkeiui, ir pardavėjui gali kilti pagunda falsifikuoti kūrinio autorystę. Ir visuomenė, ir pripažinti autoriai norėtų apsisaugoti nuo dviejų pavojų: žinomesnio autoriaus nurodymo siekiant padidinti kūrinio vertę ir kito autoriaus darbo prisiėmimo klaidingai nurodant savo autorystę.

Abu atvejai prieštarauja nerašytoms nusistovėjusioms visuomenės normoms. Jie yra amoralūs, nes tai apgavystė.

Atsiradus spaudai, daugėjant raštingų asmenų atsirado ir spausdintų kūrinių rinka. Įmanoma nustatyti kiekvieno kūrinio autorių. Taip pat įmanoma nukopijuoti kūrinių išsaugant vertę. Savo teises į kūrinių ėmė reikšti ir leidėjai. JAV, kartu ir kitose išsivysčiusiose šalyse, autoriui suteikiama vis daugiau teisių, vis labiau ribojamos kūrinio vartotojo teisės. Vartotojas nebegali jaustis įsigijęs kūrinių. Jam tik suteikiama teisė naudotis kūriniu įstatymų nurodytomis sąlygomis. Atsirandant vis pigesnėms kopijavimo galimybėms leidėjai yra suinteresuoti, kad nebūtų leidžiama kopijuoti kūrinių. Ribojamas ir kūrinio atlikimas ar eksponavimas.

6.3. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos

Siekiant suvienodinti skirtingose šalyse galiojančią tvarką 1886-09-09 pasirašyta Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos¹⁶. Dažnai ji vadinama trumpai: Berno konvencija. Sukurta autorių teisių ir gretutinių teisių sistema padeda ypač daug užsidirbti tarptautiniu mastu populiarių autorinių darbų autoriams bei leidėjams. Sistemai reikia brangaus administravimo, todėl ja suinteresuotos šiuo administravimu užsiimančios organizacijos. Lietuva Berno konvenciją pasirašė 1994 m., o ją ratifikavo 1996 m.¹⁷

Vartotojų poreikiai paprastai neperžengia leidžiamų ribų, tačiau nemažai vartotojų nesilaiko draudimo daryti patikusio filmo ar dainos kopijas ir dalinti jas draugams. Nors kopijavimas ir platinimas nekomerciniais tikslais ir nėra leidžiamas, paprastai už jį nėra persekiojama. Vartotojų organizacijos nesipriešina šiai sistemai, nors daugelis vartotojų parodo savo požiūrį pažeisdami ją.

Tokia tvarka paplito ne iš karto. SSRS ilgai nepasirašė Berno konvencijos, nes ir autoriui, ir vartotojui, ir valstybei buvo patogų,

¹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Berne_Convention_on_Copyright

¹⁷ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19846

kad, kai autoriui sumokama už kūrinį, jis tampa visuomenės nuosavybe. Nebuvo rinkos, visi leidėjai veikė valstybės vardu, todėl sistema veikė efektyviai. Viešojo naudojimo režimas leidžia bet kokią asmeninę ir komercinę naudojimą bet kurioje valstybėje. Todėl sovietinių autorių kūrinius galėjo nemokamai leisti ir kitų šalių leidyklos. Berno konvenciją SSRS pasirašė, kai buvo įvertinta, kad jos pasirašymas atneš papildomų pajamų platinant savo kūrinius užsienyje. JAV anksčiau buvo saugomos platesnės autorių teisės tik tų darbų, kurie buvo pažymėti ženklu ©.

Berno konvencijoje nustatyti tipiniai autorinio kūrinio naudojimo apribojimai. Autorius turi teisę platinti kūrinį kartu su licencija, nustatančia kitas sąlygas. Tokiu atveju vartotojai privalo laikytis licencijos. Licencija tampa įstatymu, reglamentuojančiu, kaip elgtis su konkrečiu kūriniu.

Praėjus nustatytam laiko tarpui po autoriaus mirties kūrinys tampa viešąja nuosavybe. Autorius turi teisę savo kūrinį iš karto paskelbti viešąja nuosavybe. Kai kurios bibliotekos tokius kūrinius platina internete¹⁸. Šalia kūrinio elektroninės versijos gali būti nuoroda į knygos ar įrašo kopijos užsakymą. Tokia schema taikoma ir viešosios nuosavybės, ir nuosavybiniams kūriniams¹⁹.

6.4. Programinės įrangos teisiniai autoriniai aspektai

Teisiniu požiūriu meno kūriniai neturi didelės naudojimo būdų įvairovės, todėl Berno konvencijoje gan išsamiai reglamentuojamas jų naudojimas. Programinė įranga yra autorinis darbas, kurio veiksmus reglamentuoja tie patys teisės aktai, tačiau programos naudojimo galimybės daug įvairesnės. Meno kūriniams retai nurodomos specifinės licencijos, o programinė įranga paprastai platinama su licencijomis. Jos dažnai vadinamos licencinėmis sutartimis, nes vartotojas, naudodamas programą, įsipareigoja laikytis licencijos sąlygų – sudaro sutartį. Vartotojo parašas sudarant

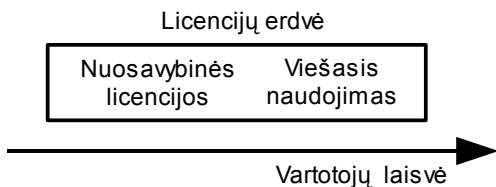
¹⁸ <http://googleblog.blogspot.com/2005/11/preserving-public-domain-books.html>

¹⁹ <http://www.ulib.org/ULIBAboutUs.htm>

tokią sutartį nereikalingas. Naudodamas programą vartotojas patvirtina sutikimą su sutarties sąlygomis.

Dauguma programų pardavėjų nurodo licencijų sąlygas, kurios padeda kuo daugiau uždirbti už kiekvienos programos kopijos pardavimą. Dėl to apribojama vartotojo teisė daryti programos kopijas ir kitaip disponuoti programa.

Ne visi programų kūrėjai pageidauja išsaugoti savo išskirtinę teisę kopijuoti programą. Daugelis autorių atiduoda savo kūrinius draugams arba bendruomenei. Paskelbus kūrinį viešajam naudojimui vartotojas nėra niekaip ribojamas. Tačiau autorius, laisvai platindamas savo kūrinį, dažnai nori taikyti tam tikrus apribojimus. Tai gali būti autoriaus noras išsaugoti savo autorystę, tai yra nurodyti, kad kopijuojant negali būti ištrinama informacija apie autorių. Daugelis autorių, nemokamai atiduodančių savo kūrinį, taip pat be apribojimų norėtų gauti kitų patobulintą kūrinį. Viešojo naudojimo sąlygomis nenumatomi jokie apribojimai.

6.1 pav. Vartotojo laisvės skalė

Kaip ir išsaugant kopijavimo teises, taip ir tada, kai autorius neišsaugo teisių į kūrinio kopijavimą, platinimo sąlygos gali būti nurodomos licencijoje. Viešojo naudojimo sąlygos – tai tik vienas iš tokių licencijų variantų. Trumpiausia laisvoji licencija, susidedanti iš vienos eilutės: kūrinys platinamas viešojo naudojimo sąlygomis. Tokių licencijų įvairovę iliustruoja 6.1 pav.

6.5. Klausimai ir uždaviniai

1. Ar daugumą knygyne nusipirktų knygų galima teisėtai kopijuoti ir pardavinėti kopijas?
2. Palėpėje radote 150 m. senumo knygą. Ar ją galima kopijuoti ir pardavinėti? Kodėl?
3. Ar dėstytojas gali savo studentams daryti vadovėlio skyrių kopijas? Paaiškinkite, kodėl.